

Ontgroeien: van theorie naar strategie

JEF PEETERS

Chertkovskaya, E., Paulsson, A. & Barca, S. (Eds.) (2019). *Towards a Political Economy of Degrowth*. London: Rowman & Littlefield, 273 p.

Barlow, N., Regen, L., Cadiou, N., Chertkovskaya, E., Hollweg, M., Plank, C., Schulken, M. & Wolf, V. (Eds.) (2022). *Degrowth & Strategy. How to bring about social-ecological transformation*. MayFly Books, 407 p. <https://mayflybooks.org/degrowth-strategy/>

De fundamentele transformatie van een samenleving gebaseerd op een groei-gedreven economie naar een samenleving met een systeem van voorzieningen, dat op een eenvoudige maar wel voldoende manier iedereen in staat stelt ordentelijk te leven (sufficiëntie), en dat met een kleinere doorstroom van energie en materie doorheen de economie – dat is de opgave die de *degrowth*-beweging zich stelt. Voorwaar een complexe klus die niet snel geklaard is en dus veel discussie vraagt, zowel over de inhoudelijke aspecten van dat perspectief als over de weg daar naartoe. De voorliggende boeken gaan elk dieper in op een van beide aspecten. Het gaat om samengestelde boeken met veel auteurs, zodat we ons hier moeten beperken tot telkens een algemeen beeld en een overzicht.

Towards a Political Economy of Degrowth opent als volgt: ‘De politieke economie van de groei of “de economie”, werd hegemonisch in de naoorlogse periode’. Impliciet zit hierin een kritiek op de behandeling van economie als een soort ‘natuurwetenschap’ met zogezegd universele wetten, waarvan de noodzaak tot groei er een is. Daartegenover omvat de opnieuw opgepikte

oudere term ‘politieke economie’ dat het om een sociale wetenschap gaat en dat de vormgeving van een economie – of beter ‘economieën’ – afhangt van politieke processen en beslissingen. Wanneer *degrowth* als alternatief naar voren gebracht wordt, dan luidt de fundamentele vraag die aan de basis van dit boek ligt: ‘Hoe kan een politieke economie van *degrowth* er uitzien?’ (p. 2). Een eerste stap is dan om de universalistische pretenties van ‘de economie’ te verwerpen en daarvoor de macht van de feitelijke diversiteit van economische terreinen, vormen en praktijken in te zetten.¹ Dat impliceert ook dat *degrowth*-theorie de meervoudigheid van de werkelijkheid serieus neemt, waarvoor de idee van de wereld als ‘pluriversum’ uit de post-ontwikkelingsbeweging als uitgangspunt kan dienen. Het kan dus geen nieuwe eengemaakte discipline zijn. Meervoudigheid wordt net omarmd als een belangrijke hulpbron en sterkte: ‘[...] *degrowth* moet streven naar cognitieve rechtvaardigheid, een convergentie van verschillende vormen van kennis en wetenschap, en activistisch onderzoek in praktijk brengen dat anti-hegemonische en alternatieve wijzen van leven deelt en ondersteunt’ (p. 5).

De meervoudigheid van *degrowth* roept evenwel onmiddellijk heel wat strategische vragen op: hoe realiseer je vanuit meervoudigheid een paradigmaverandering? Strategische vragen worden in dit boek vooral gesignaleerd, zonder ze uitvoerig op te pakken (zie daarvoor het volgende boek). In ieder geval is duidelijk dat een anti-hegemonische strategie zelf ook meervoudig zal zijn. Niet enkel alternatieve praktijken spelen daarin een rol, ook de interactie met overheden en de staat moet bekeken worden. Samenwerking mag echter niet leiden tot compromissen die de idee van *degrowth* zelf in diskrediet brengen. Dat betekent dat niet enkel het vraagstuk van de groei en economische beleidsvoorstellen gepolitiseerd moet worden, maar ook *degrowth* zelf, door voortdurend de ermee verbonden machtsasymmetrieën te bevragen. Dat komt erop neer *degrowth* na te streven met een bijzondere politieke subjectiviteit, door de samenstellers in navolging van David Bell 'nomadisch utopianisme' genoemd.² Het gaat er niet enkel om 'reële utopieën'³ na te streven, maar ook het proces er naartoe te benadrukken en 'het open te houden voor verschillende wereldbeelden en (zelf)kritieken. Nomadisch utopianisme ontwikkelt zich via niet-hiërarchische organisatie, maximaliseert het verschil-op-zich, en scheidt in haar voortgang nieuwe levensvormen en zo nomadische utopia's. Utopianisme wordt dus als ontologisch voorafgaand aan utopie gezien.' (p. 9.) Nomadisch utopianisme 'kan *degrowth* de mogelijkheid verschaffen om diverse sociale subjecten te vertegenwoordigen in een pluriverse wereld – verenigd in hun anti-hegemonische strijd tegen de tirannie van een enkelvoudige, groeigerichte politieke economie' (p. 15).

Na de inleiding omvat het boek veertien hoofdstukken, verdeeld over drie delen, die materiaal aandragen om een politieke economie van *degrowth* te ontwikkelen. Het gaat om zeer diverse aspecten waarvan we nu een overzicht geven. Het eerste deel 'Critical Political Economies' toont de diversiteit van de politieke economie zelf en bespreekt verschillende theoretische perspectieven die (kunnen) bijdragen aan *degrowth*. Het gaat achtereenvolgens om: verschillende vormen van systeemtheorie in de economie en hun beperkingen; comparatieve politieke economie en de noodzaak om die te baseren op 'sterke duurzaamheid'; de mogelijke bijdrage

van de marxistische politieke economie; en het belang van het vroege ecofeminisme van Maria Mies en Marilyn Waring voor de kritiek op groei.

Diversiteit impliceert aandacht voor onderzoek op verschillende plaatsen en met verschillende temporaliteiten, wat opnieuw de complexiteit van de beoogde transformatie voor het voetlicht brengt. Dat is de basisidee achter deel twee 'Emerging Terrains', dat inzoomt op onderzoek in vijf 'opkomende' economieën: aandacht voor belangrijke auteurs uit de intellectuele sovjet-traditie in Rusland; de strijd tegen het extractivisme in Brazilië; de devaluatie van overgeaccumuleerd kapitaal als een belangrijk gegeven om kapitalistische crisissen te verstaan, geïllustreerd vanuit de oneven ontwikkeling in China en Zuid-Afrika; de ontwikkeling van 'trage steden' (*slow city*) in Turkije.

Tenslotte onderzoekt het deel 'Contested Concepts' enkele belangrijke concepten die zowel voor het groeiparadigma als voor de *degrowth*-discussie cruciaal zijn: arbeid, met argumenten voor de complementariteit van bevrijding uit (*from*) arbeid en bevrijding van (*of*) de arbeid; geld, met een focus op het probleem van hetzelfde geld voor alle doelstellingen (*general-purpose money*); de ambivalentie van het concept zelfvoorziening (*self-sufficiency*) gezien ook het gebruik ervan door extreemrechts; een nieuw concept van welzijn gebaseerd op hebben, doen, liefhebben en zijn; tenslotte een reflectie op het belang van de staat vanuit Gramsci's idee van de 'integrale staat' die uitdrukking geeft aan de wezenlijke interactie tussen staat en civiele samenleving.

Het boek komt voort uit een samenwerking gecentreerd rond de universiteit van Lund (Zweden), met o.m. professor Max Koch als belangrijke *degrowth*-auteur, en heeft een vrij academische stijl. Als zodanig weerspiegelt dat de dominantie – tot nu toe – van academici in de *degrowth*-literatuur. Hoewel ook overwegend door academici geschreven, komt *Degrowth & Strategy* voort uit de directe bekommernis om het gebrek aan duidelijke strategische inzichten en afspraken binnen de *degrowth*-beweging. Dat kwam sterk naar voren in de Degrowth Conference van 2018 in Malmö. Als reactie daarop verscheen er op het internationale web-platform *degrowth.info* een blog van

een nieuwe generatie academische activisten die van 'strategisch indeterminisme' spreken.⁴ Daarop volgde een tiendelige reeks blogs over strategie⁵, gevolgd door de *Degrowth Vienna 2020 Conference: Strategies for Social- Ecological Transformation*. Het redactieteam van voorliggend boek vond dat slechts eerste stappen en startte een anderhalf jaar durend proces om de thematiek verder uit te diepen, met dit vrij lijvige boek als een verdere stap. Daarin komt opnieuw de vraag op tafel van een veranderingsstrategie met respect voor meervoudigheid. Hoe kunnen gezamenlijke acties en meer coördinatie de inspanningen voor een sociaal-ecologische transformatie versterken? De samenstellers zijn ervan overtuigd dat 'enkel een rigoureuze discussie over strategie kan helpen om fragmentatie of co-optatie te vermijden' (p. 13).

In hun inleiding gaan de samenstellers vrij uitvoerig in op hun visie op strategie, vanuit volgende omschrijving:

'Wij vatten strategie op als een *denkconstructie* die aangeeft hoe een of meerdere *actoren* een systemische verandering naar een gewenste eindtoestand willen realiseren. In de praktijk dient een strategie als een *flexibele mentale kaart* die een analyse van de status quo verbindt met een visie op een gewenste eindtoestand via een beschrijving van verschillende *wegen* om (tussentijdse) doelen te bereiken naar die beoogde toekomst toe, alsook van bepaalde *middelen* die mogelijk langs deze *wegen* kunnen worden ingezet.' (p. 18)

'Middelen' slaat op de concrete acties binnen een gevolgde strategie, terwijl 'wegen' op verschillende strategische benaderingen wijst. Meer concreet wordt voor dat laatste uitgegaan van de classificatie door E.O. Wright van drie complementaire veranderingsstrategieën: interstitiële, symbiotische en breukgerichte (*ruptural*).⁶ Die worden in hoofdstuk 2 door Ekatarina Chertkovskaya⁷ vanuit een kritische omgang met Wrights visie uitgewerkt tot een strategisch kader voor *degrowth*. Belangrijk is een flexibele omgang daarmee, omdat een strategie in de praktijk noodzakelijk context-specifiek en dynamisch is. Een strategie is dan ook meer dan een stappenplan. Verder is een duidelijk onderscheid tussen middelen en doelstellingen noodzakelijk

voor een heldere framing en communicatie. Organisatorisch moet dan onderzocht worden hoe tegenmacht kan opgebouwd worden voor een bottom-up transformatie, wat een ontmanteling van bestaande machtsverhoudingen inhoudt.

Een focus op die 'externe transformatie' volstaat daarbij volgens de auteurs niet. Het boek besteedt daarom ook nogal wat aandacht aan de 'interne bewegingsopbouw', 'de strategische coördinatie onder *degrowth*-actoren en met geallieerde bewegingen' (p.24). Daarvoor wordt het begrip 'strategische assemblage' (uitgewerkt in hoofdstuk 3 door Nathan Barlow) naar voor geschoven met aandacht voor drie domeinen van weloverwogen coördinatie: 1) hoe de pluraliteit van de beweging strategisch inzetten; 2) hoe daarbij open discussie de participatie van meer mensen kan faciliteren; 3) en 'cruciaal' hoe 'actoren die zichzelf identificeren met *degrowth* slechts een bescheiden rol spelen in het bevorderen van een sociaal-ecologische transformatie en alleen zinvol zijn als onderdeel van grotere gezamenlijke inspanningen met gelieerde bewegingen' (p. 24).

Het boek is verder opgebouwd uit twee grote, ongeveer gelijke delen, waarvan het eerste verschillende aspecten van strategie verder uitwerkt in tien hoofdstukken, ingedeeld in drie thema's. 1) Het deel over het belang van strategie voor het denken over transformatie bevat hoofdstukken over: de rol van strategie voor radicaal emancipatorische sociaal-ecologische transformaties; een strategisch kader geïnspireerd op E.O. Wright; een stand van zaken van strategie in de *degrowth*-beweging. 2) Het deel over strategie en pluraliteit: de uitdaging van gestructureerde strategievorming binnen diversiteit; de mogelijkheden van het ontwikkelen van een '*Degrowth International*'; wat er geleerd kan worden van andere sociaal-ecologische bewegingen⁸. 3) Het deel over strategievorming 'met onze ogen wijd open': sociale gelijkheid als fundament van *degrowth*, met een grote aandacht voor intersectionaliteit bijvoorbeeld voor genderongelijkheid of neo-kolonialisme; de evaluatie van strategieën voor emancipatorische *degrowth*-transformaties; het herdenken van de relaties tussen de staat en de civiele samenleving; een soort afsluitend hoofdstuk over strategische verwevenheden tussen

verschillende bekommernissen, groepen, organisaties en bewegingen.

Het tweede deel (hoofdstukken 11 tot 19) kijkt naar strategieën in de praktijk, waarin elk hoofdstuk eerst een overzicht geeft van strategieën die in een bepaald domein worden ingezet (zo mogelijk met referentie naar het kader van hoofdstuk 2), en waarna een concrete casus wordt besproken. Eerst krijg je vijf hoofdstukken die elk een 'sector van voorziening' behandelen: voeding; stedelijke huisvesting; digitale technologieën; energie; mobiliteit en transport. Vervolgens komen er vier domeinen van 'economische en politieke reorganisatie' aan bod: zorg; betaald werk; geld en financiën; handel en kolonisatie. Zo biedt dit boek heel wat inspiratie voor wie concreet aan de slag wil, maar biedt daarvoor tevens een breder kader. Via een *creative commons*-licentie is dit boek overigens gratis beschikbaar online.

Het mag duidelijk zijn dat de hier voorgestelde boeken twee meer gespecialiseerde publicaties zijn, die zeker interessant zijn voor wie al op een of andere manier met *degrowth* aan de slag is. Daarbij is het strategieboek het meest toegankelijk voor een breder publiek van activisten. Voor wie eerder op zoek is naar een degelijke inleiding op *degrowth*, zijn er thans al verschillende goede boeken beschikbaar, elk met eigen klemtonen, waarvan er al meerdere in *Oikos* besproken werden.⁹ Ben je nog niet zo met *degrowth* vertrouwd, dan kan je best eerst daar naar kijken.

Noten

1. Dat was ook de inzet van mijn reeks in *Oikos* 'Economie in meervoud', die recent gebundeld tot e-boek door denktank *Oikos* werd uitgegeven (gratis op: <https://oikos.be/bookshop/product/163-economie-in-meervoud>).
2. D. Bell (2013). *Towards a Nomadic Utopianism: Gilles Deleuze and a good Place That Is No Place*. PhD thesis, Nottingham University.
3. Zie E.O. Wright (2010). *Envisioning Real Utopias*. London/New York: Verso.
4. Herbert, J. et al. (2018, 3 oktober). *Beyond visions and projects: the need for a debate on strategy in the degrowth movement*. <https://www.degrowth.info/en/2018/10/beyond-visions-and-projects-the-need-for-a-debate-on-strategy-in-the-degrowth-movement/>
5. Herbert, J. & Barlow, N. (2020, 12 oktober). *Reflecting on the Emerging Strategy Debate in the Degrowth Movement*. <https://degrowth.info/de/blog/reflecting-on-the-emerging-strategy-debate-in-the-degrowth-movement>
6. Zie ook mijn bespreking van *The Future is Degrowth* (Schmelzer, e.a. (2022): 'Ontgroeien voor een ecologisch rechtvaardige toekomst', *Oikos* 104, 71-74).
7. Chertkovskaya is onderzoeker in Lund en met Max Koch de enige auteur in beide boeken.
8. Hiervoor tekenen de samenstellers van *Degrowth in Movement(s)* (Burkhart et al., 2020), dat een 20-tal bewegingen aan het woord laat die zich op een of andere manier verbinden met *degrowth*. Voor een bespreking: 'Viermaal *degrowth*', *Oikos* 97, 96-101 (2021).
9. Zie J. Peeters: 'Ontgroeien: de verbeelding van een alternatieve wereld', *Oikos* 88, 70-72 (2018); 'Viermaal *degrowth*', *Oikos* 97, 96-101 (2021); 'Ontgroeien voor een ecologisch rechtvaardige toekomst', *Oikos* 104, 71-74 (2022). Van het boek van Jason Hickel is er overigens een vertaling: *Minder is Meer. Hoe *degrowth* de wereld kan redden* (EPO, 2021).